

Л. В. Кирильчук, учитель укр. яз. и лит.
г. Николаев

МОТИВ ГЕРОИЧЕСКОГО В ТОПОНИМИЧЕСКОЙ ПРОЗЕ ЮЖНОГО ПОБУЖЬЯ

Рассматриваются некоторые особенности топонимической прозы Николаевщины. Объясняется происхождение названий городов, сел, рек и др.

Ключевые слова: перевод, топонимическая легенда, функция, топоним, мотив.

L. V. Kyrylchuk. Teacher of the Ukrainian language and literature,
Mykolaiv

HEROIC MOTIVE IN TOPONYMICPROZE OF SOUTH POBUZHNYA

The article discusses some features of toponymic prose of Mykolaiv region. The origin of the names of cities, villages, rivers, etc. is being explained.

Keywords: legend, toponymic legend, function, toponym, motive.

УДК: 821.133.1. – 3.: 316.73

О. І. Кобчінська, канд. філол. наук, асист.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФРАНКО-МАГРИБСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ КОНТЕКСТ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ ЯК ПОЛІКУЛЬТУРНА ХУДОЖНЯ МАТРИЦЯ

Присвячено окресленню віхових особливостей художнього прозового дискурсу представників франко-магрибського письма другої половини ХХ ст. у культурно-історичному зрізі.

Ключові слова: адаптація, асиміляція, двомовність, жанрові модифікації, письменницька генерація, полікультурність, постколоніальний дискурс.

У перспективі культурної історії франкомовного Магрибу другої половини ХХ століття викристалізувалися типові жанрово-стильові ознаки творчої манери письменників різних літературних генерацій, що, попри неоднакові творчі методи, усе ж можуть бути об'єднані під спільним знаменником полікультурної художньої матриці, контекстне та діахронічне окреслення

домінант якої продовжує бути невід'ємним методологічним тлом для поглибленого аналізу самобутньої літературної парадигми цього ареалу. Доробок згаданих письменників органічно та поліфонічно поєднав поезію, драматургію та прозу. Зокрема, арабська літературна традиція інкорпорувала первинний щодо прози віковичний поетичний базис, тож спадок франко-магрибських митців оригінально інтегрував витончену ритміку та чуттєво-трансцендентну образність давньої близькосхідної традиції з оніричністю й психоделічністю європейського поетичного авангарду початку та другої половини ХХ ст. Водночас роман як новітня і до певної міри невідкрита оповідна художня форма швидко завоював увагу магрибських прозаїків цього періоду, перетворившись на перший за популярністю жанр у французькому Магрибі. Таку тенденцію можна пояснити особливостями літературної рецепції франкофонної прози по різні боки Середземномор'я. Якщо автентична магрибська аудиторія очікувала від своїх письменників унаочнення гострих проблем буденності, традиційно властивого романові, то горизонт очікування французького читача стосовно магрибського тексту був більшою мірою налаштований на документалізм та історизм. Окрім того, особливий статус роману як окремого жанру на теренах Магрибу був тісно пов'язаний з історичними чинниками. Наприклад, популярність франкомовного магрибського роману у 50-х рр. минулого століття була спричинена переважно увагою міжнародної спільноти до антиколоніальних визвольних рухів у Північній Африці. Плідний розвиток роману в 60-х рр. ХХ ст. був історично та політично ангажованим. На публічний резонанс жанру вплинули військові дії в Алжирі (1954–1962 рр.), а також повстання в Касабланці (1965), учасниками яких стали окремі політично ангажовані письменники. Відтак у франко-магрибському контексті роман поставав насамперед як художній документ та водночас спроба заявити про свою інакшість щодо Заходу. Це призвело до переосмислення традицій реалістичного роману, притаманного першому – асимілятивному – періоду розвитку франкомовної магрибської літератури, що тривав протягом двох десятиліть – з 1930-х до 1950-х років. За висловом

Ш. Бонна, уже у творах магрибців М. Каїр-Едіна, А. Катібі, А. Медеба магрибська реальність поставала швидше "інакша", аніж "інша" (фр. "plutôt йtrangequ'йtrangige") [2, с. 32]. Загалом можна стверджувати, що художня своєрідність магрибської літератури др. пол. ХХ ст. була продиктована культурним синтезом, процесами колонізації та акультурації, і це не лише зумовило різноманітність її художній форм, однак і спричинило певні складнощі теоретичного осмислення.

Насамперед дослідники магрибської франкофонної літератури наголошують на необхідності чіткіших критеріїв класифікації – як тематичних, так і хронологічних. У межах цієї проблеми акцентують низку національних магрибських тем, серед яких увага до соціального, протиставлення між традицією та модерністю, історико-політичний зрізколоніального та постколоніального Магрибу, а також осмислення динамічних змін на тлі формування нової колективної ідентичності тощо [Прожогина, 1994; Bonn, 1996; Bonn, 1986; Noïray, 1996].

Теоретик франкомовних літератур Жак Нуарей запропонував тематично-стильову класифікацію франко-магрибської літератури, згідно з якою він виділяє корпус *описово-критичних* текстів, спрямованих на переосмислення новітніх родинних та суспільних цінностей стосовно усталених патріархальних канонів, *історичних*, яким притаманний принцип індивідуалізації, а також *експериментальних*, що характеризуються постмодерністським ігровим та експериментальним початком [4, с. 14–17]. В історичному вимірі Нуарей визначає три письменницькі генерації: письменники-засновники франко-магрибської літератури (народжені у 1920-х роках), письменницьке покоління 1970-х, а також третя генерація, що заявила про себе у 1980-х роках. Зокрема, тексти першого та другого періоду магрибської франкофонної літератури, згідно з Ж. Нуареем, мають низку генетичних спільних рис. Обидва періоди позначені глибинними психічними трансформаціями, наприклад відчуженням та деперсоналізацією, притаманними суспільству періоду деколонізації. Цей часовий проміжок Марк Гонтар називає *премодерним* (фр. "pгйmoderne"). Так, ранні романні романи магрибських пи-

сьменників, написані французької мовою (як-от проза Ахмеда Сефруї чи Мулуда Ферауна), концентрують принцип описовості та адаптують жанр документального свідчення стосовно магрибської соціальної дійсності. Одночасно в цих романах використано автобіографічний жанр, із огляду на прагнення транслювати набутий письменниками особистий досвід. Тексти цього раннього періоду позначені відтінком екзотизму, пейзажних описів, покликаних наголосити знайомий, "рідний" простір, якому загрожують наслідки чужинської окупації. Премодерний період у класифікації Марка Гонтара збігається у часі з періодом до заснування знакового часопису "Souffles" (1966 р.) заснованого письменниками та активними суспільними діячами Абделатіфом Лаабі, Абделькебіром Катібі, Тагаром Бен Джеллуном та Могамедом Каїр-Едіном.

У межах "*модерного*" періоду Марк Гонтар розрізняє два напрями. Це період "бунтівної модерності" (фр. "modernité contestataire"), якому притаманні засоби реалістичного ангажованого роману, протест проти акультурації, нав'язаної колоніальною ситуацією. На противагу цьому, період "експлозивної модерності" (фр. "modernité explosive") характеризується переважно своїм експериментальним виміром, пошуком новітніх технік письма та збагаченням виражальної художньої палітри [8, с. 11–12]. Перший період також визначають як період "романів відчуження"; сюди дослідники (зокрема Шарль Бонн та Наже Када), крім уже названих, відносять романи Мохамеда Діба, Дрісса Шраїбі, Мулуда Ферауна, Мулуда Мамері, Альбера Меммі, Асії Джебар, Малека Хадада. Можна стверджувати, що відмежувавшись від описового етнографізму, ці романи потвердили модерністську тематику ідентичності, складності віднайти рівновагу "у світі, що вибухнув". Уже романи цього періоду, відзначимо, марковані симбіозом культур як невід'ємного атрибуту магрибської літератури.

Другий період "модерності" у французькій літературі відкрив шлях індивідуалізованому авторському вираженню. Він збігся в часі із двома моментами еволюції магрибської літератури, які особливо вплинули на творчу естетику кількох поколінь авторів:

появою роману Катеба Ясіна "Неджма" (1956), що став чітким маркером формального та поетичного оновлення магрибської франкофонної прози, та культурно-мистецьким рухом навколо франкомовного часопису "Souffles". Фундаментальний вплив роману К. Ясіна на творчість письменників-вихідців з Магрибу помітили як дослідники, так і окремі письменники. Наприклад, франко-марокканець Тагар Бен Джеллун потверджував вплив роману Ясіна на ціле літературне покоління: "...можливо, без "Неджми" ми, інші письменники незалежної епохи, не написали б того, на що пізніше спромоглися. Як сказав Абделатіф Лаабі, ми всі вийшли з-під покривала Неджми" [6, с. 42]. У критичних розвідках Марк Гонтар підкреслює його авангардну природу та зазначає, що "Неджма" уможливила дебати про "появу магрибського Нового роману" [8, с. 15]. Серед художньо-композиційних рис роману К. Ясіна можна виділити й цілком постмодерністські техніки, як-от інтермедіальність, жанровий меланж, деструкцію часово-просторових відношень, фрагментарність, мультиплікацію наративних фокалізацій, чергування гетеродієгетичної та гомодієгетичної оповідей, оповідну циклічність. Саме ці художньо-композиційні риси дають змогу говорити про окрему постмодерністську традицію в межах магрибського літературного контексту другої половини ХХ ст.

На комплексне оновлення франкофонної магрибської літератури мав величезний вплив літературно-мистецький рух, спровокований часописом "Souffles" (1966). Нині легендарне, це видання вийшло за рамки суто літературного часопису і стало платформою для культурних та соціополітичних рефлексій щодо ймовірних шляхів розвитку та наслідків синтезу європейського та східного досвіду у майбутньому тоді молодій незалежній країні. Позиція франкомовних культурних діячів та інтелектуалів стосовно французької мови як надважливого інструменту художнього вираження була досить делікатною. Так, історичний контекст та реалії колонізації після визвольного руху зумовили амбівалентне ставлення до франкомовних інтелектуалів в очах автохтонної магрибської публіки. Відтак теоретичні рефлексії

щодо проблем мовної ідентичності, марокканської літератури та національних ідеологічних орієнтирів стали невід'ємними атрибутами часопису. Вже у першому номері часопису було концентровано викладено кілька альтернатив щодо подальших шляхів розвитку автентичних писемних практик. Зокрема, позначалася тенденція до розриву з попереднім описовим літературним минулим, відмова від суто реалістичних технік оповіді, а також від фольклорності та екзотизму. Неспроможність здолати наскрізне протиставлення між колонізаторами та колонізованими призводить до того, що задіяні в проекті інтелектуали позиціонують магрибську літературу як "щось на кшталт величезного відкритого листа Заходові, своєрідні магрибські жалобні записки" [5, с. 17]. Мовний вибір письменника у цьому дискурсі трактувався як авторський маніфест, оскільки головна проблема, на думку інтелектуалів, полягала в потенціалові гармонійної сумірності мови письма, внутрішнього світу митця та його ідіостилю. Відтак у баченні тогочасних натхненників національної культури, французька мова та прогресивні ідеї, комунікаційним каналом яких вона стала свого часу, мали бути не предметом ідеологічних табу, а навпаки – свідомо визнаними та прийнятими письменниками інструментами. Засновник "Souffles" Абделатіф Лаабі з цього приводу зазначав: "Арабська чи французька, мова письменника – це перш за все його власна мова, зокрема мова його подиху, його міфології та світобачення, його чуттєвого та об'єктивного досвіду, мова майстерності, із набуттям якої він здатен прийняти соціальні реалії та людську реальність загалом" [6, с. 20]. Співавтори часопису розробляють концепцію "письма-протесту", що інтегрує теоретико-критичні рефлексії магрибських культурних діячів, тим самим уможлиблюючи вихід за рамки обмеженого, проте глибоко вкоріненого розуміння акту письма як констатації приналежності виключно до традиційної марокканської культури або ж пристосування до французької домінантної метрополії. Як креативна платформа для розгорнутої інтелектуальної рецепції культурного контексту епохи, часопис "Souffles" зробив також вагомий внесок в еволюцію та фор-

мальне оновлення літератури періоду пост-"Souffles". Основною ознакою цих текстів можна вважати концепцію так званого "сейсмічного письма", в якому "...романний код розлітається на друзки, а мультиплікація наративних голосів, жанровий меланж – прози, поезії, театру – стверджує марення та галюцинаторність в якості домінантних модусів" [5, с. 16]. Серед характеристик художньої прози цього періоду доцільно виділити динаміку еруптивного або сейсмічного "тексту-деструкції", а також концепцію "текстового насилля". Вона полягає у тому, що усвідомлюючи гостру потребу дії, письменники екстраполюють її в текст-насилля, базований на "мовленнєвій диверсії", який викоринює традиційні форми та ідеологічні моделі, заміщуючи їх синтаксичними експериментами та оніричним модусом [5, с. 14]. Саме такими художньо-композиційними рисами позначений прозовий доробок Абдельхака Серхана, Набіле Фарес, Рашида Буджедри та Могамеда Діба, а також ранні романи Тагара Бен Джеллуна.

Постмодерний період творчості митців, згідно з М. Гонтаром (третя генерація за Ж. Нуареєм), зумовлений своєрідним відходом від конструктів колективної ідентичності та переходом до проблематики більш індивідуальної, актуалізації концептів "я" та "Іншого". За словами дослідника, це "... перехід від літератури *idem*, (де він [письменник] постає як речник колективної ідентичності) до літератури *ipse*, тобто мене" [8, с. 18]. Постмодерний літературний період, згідно з автором, розпочинається на початку 1980-х років, а основними художніми рисами, які уможливають класифікацію текстів цього періоду як постмодерних є "досвід незвичності в собі, міграційне зміщення до іншого" [8, с. 18]. Дослідник аналізує тексти цього періоду у ракурсі таких постмодерністських концептів, як алінійність (фр. "discontinuité"), гетерогенність (фр. "hétérogénéité") та непередбачуваності (фр. "imprévisibilité") [7, с. 99–118].

Методологічні проблеми науково-критичної рецепції текстів франкомовних магрибців неперервно доповнює лінгвістичний критерій. Зокрема, ведуться традиційні дискусії про розмежування магрибської літератури французького письма (фр. "*littérature*

d'écriture française") та магрибської літератури французького вираження (фр. *"littérature d'expression française"*); наголошується методологічне розмежування термінів франкофонна та франкомовна література. При цьому основою для розмежування є формальні та змістові характеристики прози, а також статус залежності від французької мови метрополії. Із цієї точки зору література "французького письма" має стосунок до французької мови як засобу унаочнення соціального статусу колонізованого субстрату, тоді як література "французького вираження" інтерпретується як така, в якій письменники художньо "присвоїли" французьку мову, творчо переосмислили її в межах свого художнього доробку [5, с. 15–17].

Проблема мовного вибору, конфронтація контактних мов є ще одним когнітивним атрибутом, що генерує самобутню естетику магрибської літератури, вкорінену в колоніальну та постколоніальну історії. Парадигма цієї естетики широка – вона коливається від концепту "мовного підпілля" М. Каїр-Едіна, що передбачала деструкцію синтаксичних норм та логіки французького європейського дискурсу – аж до пакту мирного співіснування двох мов – рідної та "Іншої", мови письма. Одним із концептуальних теоретиків останнього став Абделькебір Катібі, якому належить розробка концепції "двомови" (фр. *"bi-langue"*). Свого часу письменник зазначив, що мова його письма – не академічна, а поліфонічна французька, у якій співіснують рідні арабські діалекти та коранічна арабська мова. Відтак "двомова" Катібі постає як особливий стан духу, свідомості, як мистецтво думати та писати інакше і виражає не діалектику протистояння (арабська супроти французької чи навпаки), однак швидше співіснування контактних мов, їхній транскультурний контекст.

Узагальнюючи вищенаведене, можна стверджувати, що моделі творчості франкофонних полікультурних митців оригінально інкорпорують культурне перехрестя не як відчужений ментальний рубіж, але непересічний симбіоз культур та мовних імагінаріїв. Наведені особливості франко-магрибського художнього дискурсу в історико-культурному зрізі можуть слугувати частковим

теоретико-методологічним підґрунтям для різноаспектного висвітлення прози вихідців з франкофонного Магрибу як представників автентичної художньої традиції, у контексті якої формуються та розвиваються різноманітні письменницькі методи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Прожогина С.В.* Рубеж эпох – рубеж культур. Проблемы типологии литературы на французском языке в странах Северной Африки. 40–80-е годы [Текст] / С.В. Прожогина. – М. : Наука, 1994. – 287 с.
2. *Bonn Ch., Khadda N., Mdarhri-Alaoui A.* [Texte] / Charles Bonn, Naget Khadda et Abdallah Mdarhri-Alaoui. Littérature maghrébine d'expression française, Paris: EDICEF, 1996. – 271 p.
3. *Bonn Ch.* L'ubiquité citadine, espace de l'énonciation du roman maghrébin [Texte] / Charles Bonnes // *Peuples Méditerranéens*, № 37. – Paris, 1986. – P. 61–65.
4. *Noiray J.* Littératures francophones. Tome I. Le Maghreb [Texte] / Jacques Noiray. – Paris: Éditions Belin, 1996. – 192 p.
5. *Dijoux J.* La littérature maghrébine d'expression française [Texte] / Jean Dijoux. – Paris: Presses universitaires de France, 1992. – 127 p.
6. *Gageatu-Ionicescu A.* Lectures de sable. Les récits de Tahar Ben Jelloun: thèse de doctorat; discipline: littérature française [Ressource électronique] / Alina Gageatu-Ionicescu. – Université Rennes-2-Université de Craiova, 2009. – 327 p. – Mode d'accès: <http://tel.archives-ouvertes.fr/docs/00/42/19/48/PDF/theseGageatu.pdf>.
7. *Gontard M.* Le Moi étrange. Littérature marocaine de langue française [Texte] / Marc Gontard. – Paris: L'Harmattan, 1993. – 192 p.
8. *Gontard M.* Modernité-postmodernité dans le roman marocain de langue française [Texte] / Marc Gontard // *Littératures frontalières. Littérature maghrébine: interactions culturelles et méditerranée. Écritures marocaines, écritures tunisiennes, paroles d'auteurs.* – Trieste: Edizioni Università di Trieste, 2003. – Vol. 3. – P. 9.

Стаття надійшла до редколегії 29.04.16

Е. И. Кобчинская, канд. филол. наук, асист.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ФРАНКО-МАГРИБСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ КОНТЕКСТ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА КАК ПОЛИКУЛЬТУРНАЯ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ МАТРИЦА

Обозначены ключевые особенности художественного прозаического дискурса представителей франко-магрибского письма второй половины XX века в культурно-историческом срезе.

Ключевые слова: адаптация, ассимиляция, двуязычность, жанровые модификации, писательская генерация, поликультурность, постколониальный дискурс.

O. I. Kobchinska, PhD, Assistant Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

**FRANCO-MAGHREBIAN LITERARY CONTEXT
IN THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY
AS A POLICULTURAL DISCOURSE**

The article deals with key particularities of the Franco-Maghrebian literary discourse in the second half of the 20th century and regards the writings of its representatives diachronically, from historical and cultural perspectives.

Keywords: adaptation, assimilation, bilingualism, genre modifications, generation of writers, polyculture, postcolonial discourse.

УДК. 821. 161.2–3.09

О. Г. Ковальчук, д-р філол. наук, проф.
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

**ПОЕЗИЯ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО
(ДРАМАТУРГИЯ ЧАСУ)**

*Розглядається проблема часу як головний "нерв" поезії митця. Розгор-
тання проекції життя з перспективи вічності робить картину світу
глибшою, драматичнішою. В атмосфері нового суспільства – попереджає
автор – немовби розлите щось тривожне. Від тексту до тексту глибо-
кою і глибшою виглядає часова та просторова перспектива – аж до
космічного виміру.*

Ключові слова: час, страх, жах, дорога, казка, смерть.

Часові структури у поезії Миколи Хвильового ґрунтуються на складному рухові – від прагнення "намалювати ... хвилину" [6, с. 47], від програмної актуалізації яскравих, часом одноментних замальовок (загалом, це й не дивно для художника, який маніфестував глибинну змістовність навіть найбільш стислого моменту буття – "молимося мудрості і віку, і с е к у н д и" (розрядка наша – О. К.) [6, с. 62]), де передусім кидається у вічі неприховане шаленство кольорів, що йде від прагнення занурювати промінь – "пензель – промінь золотий" [6, с. 48] у "фарби китайку" [6, с. 48] (особливо золотого – аж до "шлаків золота" [6, с. 50], "златовіт" [6, с. 52] і навіть до актуалізації "золота лі-